

держав, удосконалювати дієві інститути захисту та відповідної законодавчої бази. Сподіваємося, що розв'язання зазначених проблем і міцний механізм реалізації, гарантій та захисту прав і свобод людини та громадянина сприятимуть остаточному утвердженню у нашій державі принципу домінування міжнародного права та пріоритету прав і свобод людини та громадянина.

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254-к/ВР-96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні / Ю. М. Сидорчук // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 682. Правознавство.

Топчий В. В. Аналіз міжнародно-правового захисту прав людини в Україні

Стаття присвячена аналізу норм міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав і свобод людини та громадянина. Проаналізовано сутність основних концепцій та принципів щодо захисту прав людини в міжнародному просторі. Наведено основне твердження, що для України реальним кроком у майбутнє є підтвердження статусу демократичної, правової держави через поєднання внутрішньодержавного та міжнародного захисту прав людини і на основі цього, керуючись широко розповсюдженими світовими тенденціями розвитку демократичних держав, удосконалювати дієві інститути захисту та відповідну законодавчу базу.

Ключові слова: права людини, захист прав і свобод людини, міжнародні стандарти.

Топчий В. В. Анализ международно-правовой защиты прав человека в Украине

Статья посвящена анализу норм международных нормативно-правовых актов по защите прав и свобод человека и гражданина. Проанализировано сущность основных концепций и принципов по защите прав человека в международном пространстве. Приведено основное утверждение, что для Украины реальным шагом в будущее является подтверждение статуса демократического, правового государства через сочетание внутригосударственной и международной защиты прав человека и на основе этого, руководствуясь широко распространенными мировыми тенденциями развития демократических государств, совершенствовать действенные институты защиты и соответствующую законодательную базу.

Ключевые слова: права человека, защита прав и свобод человека, международные стандарты.

Топчий В. Analysis of international legal protection of human rights in Ukraine

The article is devoted to the analysis of the norms of international normative legal acts, the protection of human and civil rights and freedoms. The author analyzes the essence of the basic concepts and principles for the protection of human rights in the international space. The author gives the main statement that for Ukraine the real step in the future is the confirmation of the status of a democratic, lawful state through a combination of domestic and international human rights protection and on the basis of this, guided by the widespread world tendencies of the development of democratic states, to improve effective institutions of protection and corresponding legislative base.

Key words: human rights, protection of the rights and freedoms of the person, international standards.

УДК 340.1

*Сергій Федорович Хопта,
здобувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ ЯК ОСНОВА УХВАЛЕННЯ ПРАВОСУДНИХ РІШЕНЬ

У теорії права існує точка зору, згідно з якою суддя у своїй діяльності досягає мети правосуддя внаслідок дії двох взаємопов'язаних процесів: практичного – правозастосування як реалізація норм права для вирішення правового спору та суб'єктивного – в основу якого покладається професійна правосвідомість судді, яка наповнює процес розгляду справи аксіологічним змістом, і саме завдяки якій судочинство і стає правосуддям [1, с. 130]. Правосвідомість судді як ідеологічна основа внутрішнього переконання і регулятор поведінки судді у межах вимог закону допомагає судді з'ясувати сенс і зміст закону, обумовлює правильне застосування правових норм при формуванні законного, обґрунтованого, справедливого акта правосуддя. Проблема професійної правосвідомості у формуванні внутрішнього суддівського переконання як знання, у вірогідності якого суддя не сумнівається, – це проблема правильності реалізації вимог матеріального і процесуального закону в ухваленому у справі рішенні.

Теоретичною базою дослідження стали праці таких учених, як: В. Авер'янов, Н. Ахтирська, Н. Дроздович, С. Ківалов, Т. Коломоєць, В. Колпаков, М. Костицький, О. Кузьменко, В. Марчак, О. Пасенюк, О. Рябченко, А. Селіванов. Хоча потрібно наголосити на відсутності наукових праць, присвячених означеній юридичній проблематиці, де було з'ясовано професійні чинники щодо формування внутріш-

нього переконання судді та аспектів внутрішнього переконання і професійної правосвідомості в ухваленні рішення суддею.

Метою статті є дослідження внутрішнього переконання судді та його професійної правосвідомості, що відіграють ключову роль в ухваленні судових рішень.

Правосуддя як суспільне явище складається із системи заходів і прийомів діяльності суду, як суб'єктивне явище – рухоме професійною правосвідомістю судді. Суддя ухвалює рішення (вирок) на підставі професійної правосвідомості та за своїм внутрішнім переконанням, де правосвідомість судді відіграє значну роль, забезпечуючи розуміння і тлумачення законів, вона є основою його внутрішнього переконання у процесі розгляду справи по суті.

Досліджуючи означену проблему, необхідно розуміти, що ці два поняття не є тотожними. Професійна правосвідомість судді має загальний характер щодо внутрішнього переконання, яке виникає у процесі розгляду кожної конкретної справи. Правосвідомість судді як його суб'єктивна реакція на правові норми, тобто сукупність поглядів, ідей, що відображають його ставлення до традицій, звичаїв, моральних принципів, норм поведінки, професійних обов'язків, норм права, законності, правосуддя, уявлення про те, що є правомірним і неправомірним, пов'язане із внутрішнім переконанням судді як усвідомленої потреби у використанні ним власних думок, поглядів і знань [2, с. 541]. Професійна правосвідомість судді існує з самого початку розгляду справи, а внутрішнє переконання з'являється у результаті цієї діяльності. Факти й обставини, які необхідно з'ясувати судді, у житті існували самі собою, були об'єктивними незалежно від правосвідомості останнього, але саме його правосвідомість дає змогу правильно пізнати і кваліфікувати їх із позицій вимог закону. Внутрішнє переконання та професійна правосвідомість судді є правовими категоріями, що відображають суб'єктивний елемент у його діяльності судді як суб'єкта процесуальних правовідносин щодо здійснення правомочностей стосовно вирішення питань права у судовому процесі. Зазначені поняття як суб'єктивні елементи пов'язані з логікою мислення останнього.

У процесуальній літературі науковці вказують на нерозривний зв'язок внутрішнього переконання і професійної правосвідомості судді. Дискусійним є питання про характер зв'язку зазначених категорій, оскільки професійна правосвідомість судді розуміється як форма свідомості останнього, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань і оцінних відносин до права та практики його реалізації, правових установок і ціннісних орієнтацій [3, с. 13]. Вчені зазначають, що професійна правосвідомість судді як суб'єктивне явище складається з уявлень судді про право, його цінності, з правової психології і навіть індивідуальної або емоційної масової реакції на право, часом інтуїтивно, підсвідомо (як реакція на порушення норм писаного права) [3, с. 14]. Розглядаючи усі характеристики властивостей і сторін професійної правосвідомості судді, на нашу думку, поєднання професійної правосвідомості та внутрішнього переконання полягає у сукупності знань і ставлення до права, а також ті переживання, які суддя має в момент оціночної розумової діяльності. Професійна правосвідомість судді є основою, передумовою формування його внутрішнього переконання, на основі якої знання права, ставлення до права і правовідносин відповідають принципам і правилам права та формується внутрішнє переконання судді у кожній конкретній справі.

На наше переконання, схема механізму ухвалення рішення суддею виглядає як об'єктивний взаємозв'язок трьох компонентів: а) узагальнення дійсності у правових категоріях; б) емоційне сприйняття правової дійсності й формування бажання її змінити; г) вольове регулювання поведінки, яке полягає у вирішенні зміни правової дійсності; у виборі, розробці шляхів і засобів здійснення поставлених завдань.

Досліджуючи означену проблему, передусім необхідно дослідити сутність поняття внутрішнього переконання судді, що виникає і формується у процесі розгляду конкретних справ і має правове значення при ухваленні рішення у справі. Поняття «внутрішнє переконання» за своїм змістом є полілогічним, що відображає послідовні, впевнені погляди судді щодо власної професійної діяльності. Досліджувана категорія є самостійним та незалежним формуванням, що відбувається на рівні психології судді, тому є глибоко особистим і позбавленим будь-якого стороннього зовнішнього впливу, яке, зі свого боку, не є інтуїтивним висновком, оскільки має бути обґрунтованим, відзначитися сукупністю об'єктивних даних і системним аналізом усіх матеріалів справи.

Історіографія виникнення поняття внутрішнього переконання судді починається із середини ХІХ ст. у процесі дискусій про перехід від формальної теорії доказів до їх вільної оцінки. В Україні це поняття стало предметом прискіпливої уваги у період розробки та першого досвіду застосування Статуту кримінального судочинства 1864 р. Зрештою, поняття «внутрішнє переконання» досліджувалося в аспекті характеристики та оцінки доказів у різних системах кримінального процесу. У дореволюційній процесуальній літературі всіяко наголошувалося, що оцінка доказів за внутрішнім переконанням і совістю – це не вирішення справи відповідно до власних вражень (почуттів) або на вільний розсуд [4, с. 154].

Юрист XIX ст. І. Фойницький зазначав, що для того, щоб внутрішнє переконання не перейшло в особистісне свавілля, закон, не обмежуючи суддю легальними правилами, піклується про формування його переконання, забезпечуючи певні умови і порядок, за яких будь-яка розсудлива людина за тих самих умов і обставин дійде таких же висновків, що й суддя. Правила подібних умов і порядку мають високе значення: вони встановлюють межу між свободою судді та суддівським свавіллям [4, с. 158].

І. Фойницький та наукова громада юристів XIX ст. були тотожні у визначенні принципів формування внутрішнього переконання судді: робити висновки на підставі доказів, перевірених у порядку, передбаченому законом; розглядати, вивчати й оцінювати всі докази по справі; оцінювати докази в їх сукупності, а також оцінювати кожен доказ відповідно до його природи та зв'язку зі справою. Отже, науковці розглядали поняття «внутрішнє переконання судді» не як явище, що осягло його, а як акт мислення, пов'язаний з усвідомленням обставин справи, що й є основним критерієм формування внутрішнього переконання судді. Напрацювання дореволюційних учених щодо поняття внутрішнього переконання було сприйнято й радянськими процесуалістами. Так, Н. Жогін вважав, що внутрішнє переконання судді – це впевненість судді у правильності його висновків по справі, досягнута ретельним та всебічним дослідженням обставин справи і походить від достовірно встановлених обставин справи [5, с. 221].

У сучасній літературі наголошується на історичному походженні поняття внутрішнього переконання судді, що пов'язано з його багатогранністю, викликане розвитком рівня наукового знання про зазначене поняття, сутність і зміст якого виокремлюється гносеологічним, логічними, моральними, психологічними, соціальними та юридичними аспектами.

Гносеологічна природа внутрішнього переконання судді виявляється у тому, що:

1) внутрішнє переконання – це результат пізнавальної діяльності судді, результат відображення у свідомості судді предмета дослідження;

2) внутрішнє переконання – це процес посвідчення в істинності (хибності) знань про досліджувані обставини справи.

Логічна природа переконання полягає у тому, що внутрішнє переконання судді має являти собою категоричний, однозначний висновок, який не допускає жодних сумнівів судді у формуванні правильності рішення (вироку).

Юридичний аспект поняття внутрішнього переконання судді відображається у формі судового рішення (вироку), що відповідає встановленій у законодавстві процесуальній формі.

Соціальна природа внутрішнього переконання судді, знаходить своє відображення:

1) у професійній установці судді щодо формування його внутрішнього переконання, яке відповідає цілям і завданням правосуддя, а також правової ідеології загалом;

2) у внутрішньому переконанні судді відповідності вимогам морально-етичних норм як різновиду соціальних норм.

У наукових джерелах існує розуміння внутрішнього переконання судді як складного багатогранного явища, що виступає як передумова, як процес і як результат пізнавальної діяльності судді [6, с. 41]. Прихильники цієї думки вважають, що внутрішнє переконання не може формуватися ззовні, не може бути пов'язано – воно повинно бути набуто та відчуте суддею самостійно відповідно до діалектичних закономірностей сходження від простого до складного, від нижчого до вищого. Внутрішнє переконання судді, на думку вчених, є знання, які суддя відкрив для самого себе та самостійно їх сформував. Воно є глибоко особистим знанням, що супроводжується змінами певних сторін свідомості: інтелекту, емоцій, а також знаходить свій зовнішній вираз у практичних діях судді як суб'єкта пізнавальної діяльності [4, с. 15].

На нашу думку, внутрішнє переконання судді – це суб'єктивно-об'єктивна категорія, яка виявляється у тому, що:

– по-перше, це суто індивідуальний підсумок пізнавальної діяльності судді у кожній конкретній справі, де внутрішнє переконання судді виступає якісно особливим станом свідомості судді, яке за своєю природою не може бути отримано ззовні, не може бути колективним, оскільки воно обов'язково повинно бути набутих самим суддею;

– по-друге, основу внутрішнього переконання судді становив творчо-інтелектуальна розумова діяльність судді, оскільки, отримуючи та інтерпретуючи знання на основі професійної практичної діяльності, суддя перетворює їх у свої переконання. У цьому процесі беруть участь всі індивідуальні особистісні характеристики судді, які надають його переконанню емоційного забарвлення, а саме всі сторони його психіки, інтереси й установки, спосіб мислення, моральні ідеали, вольові якості, властивості характеру, темпераменту;

– по-третє, суб'єктивний характер має безпосередньо ідеальний образ, створений у судовому процесі, що зумовлено опосередкованим характером такої діяльності;

– по-четверте, об'єктивний характер внутрішнього переконання судді полягає у двох аспектах, а саме: 1) в об'єктивному змісті переконання; 2) у незалежності результату пізнання від бажання та волі судді.

Таким чином, поняття внутрішнього переконання судді необхідно розглядати як складний елемент «стримувань і противаг», необхідний для законного й обґрунтованого ухвалення рішень (вироку) суддею. Внутрішнє переконання судді, що є основою формування судового рішення, залежить від правосвідомості останнього. Водночас формування внутрішнього переконання від сумнівів до впевненості повинно пройти шлях, відповідний стадіям судового процесу, починаючи від попередньої підготовки справи до слухання до судових дебатів і надання суддею своєї оцінки доказам з оцінкою сторін і, на рещті, до ухвалення рішення у нарадчій кімнаті. Процес формування внутрішнього переконання ґрунтується не тільки на дослідженні зібраних доказів, а й вираженні особистісної позиції судді, його етичних поглядів, професійної правосвідомості, вимог закону.

При ухваленні рішення у справі значну роль відіграють правові емоції судді, у яких виражається забарвлене в особистісні тони ставлення до правового регулювання, юридичної практики, до конкретної правової ситуації, де професійна правосвідомість судді регулює його поведінку, ставлення до обставин, встановлених у процесі судового провадження, орієнтує професійну діяльність на встановлення властивостей доказів, подій злочину та винність особи обвинуваченого, а внутрішнє переконання є результатом складної внутрішньої творчо-розумової роботи судді, не обмежене нічим, крім свого розуму і совісті. Таким чином, судові рішення (вирок) сформовано на підставі змісту закону, логікою речей, внутрішнім переконанням і професійною правосвідомістю судді.

Використані джерела

1. *Карбань А. А.* Правосвідомість та її роль у формуванні суддівського переконання / А. А. Карбань, М. К. Коваленко // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Київ, 2006. – Ч. 2. – С. 129–130.
2. *Жилин Г. А.* Судья в гражданском процессе / Г. А. Жилин. – М., 2009.
3. *Дроздович Н. Л.* Формування внутрішнього переконання судді у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Дроздович Надія Людвігівна ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2011. – 16 с.
4. *Фойницький І. Я.* Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий ; под ред. А. В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.
5. *Теория доказательств в советском уголовном процессе* / отв. ред. Н. В. Жогин. – М. : Юридическая литература, 1966. – 580 с.
6. *Сарсенов А. М.* Судейское усмотрение в современных правовых системах : дис. ... канд. юрид. наук. / А. М. Сарсенов. – Республика Казахстан, Астана, 2009.

Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання судді як основа ухвалення правосудних рішень

Аналізується взаємодія внутрішнього переконання судді та його професійної правосвідомості в процесі виникнення судових рішень. З'ясовуються професійні чинники щодо формування внутрішнього переконання судді. Виокремлено елементи механізму ухвалення рішення суддею. Досліджено гносеологічну та соціальну природу переконання та його об'єктивно-суб'єктивний характер.

Ключові слова: професійна правосвідомість судді, внутрішнє переконання судді, судові рішення.

Хопта С. Ф. Внутреннее убеждение судьи как основание принятия правосудных решений

Анализируется взаимодействие внутреннего убеждения судьи и его профессионального правосознания в процессе возникновения судебных решений. Выясняются профессиональные факторы по формированию внутреннего убеждения судьи. Выделены элементы механизма принятия решения судьей. Исследована гносеологическая и социальная природа убеждения и его объективно-субъективный характер.

Ключевые слова: профессиональное правосознание судьи, внутреннее убеждение судьи, судебные решения.

Khopta S. Internal convince the judge as a basis for decision-making pravosudnyh

We analyze the interaction of internal beliefs and his professional judges of justice in the process of court decisions. Professional author analyzed the factors on the internal persuasion of the judge. Isolate elements of the decision decision. Studied epistemological beliefs and social nature and its objective-subjective.

Key words: professional judges justice, inner conviction judge judgments.